

lefekszem a kaktusz meg
a muskátli közé. Ismernek
szagot és formát, szőrükön
érezik a keményet s a lágyat,

ám névvel nincs találkozásuk.
Tekintetük tükrében minden
létező
elveszetten szemléli önmagát.

Hadas Miklós

AZ ÉLET ÉS A FAGYOS UDVARLÁS*

Adalékok a nők testhasználatának társadalomtörténeti vizsgálatához

„A városligeti tó jege ma fővárosunk téli társas életének lüktető főere. Itt találkozik a város egész társadalma, az előkelő főrangúak csakúgy, mint a szerény polgári osztály. Az egyesület kapui mindenki előtt megnyitvák. A díjak olyan mérsékeltek, hogy még a kevésbé tehetősek is megfizethetik. [...] Az egyesület szociális téren is teljesít hivatást. Külön jégpályát tart fenn a tavon a szegény néposztály részére, a hol néhány fillérért, sőt ingyen, bárki korcsolyázhat.”

(Márkus Jenő: A BUDAPESTI KORCSOLYÁZÓ-EGYESLET NEGYVENÉVES TÖRTÉNETE, 94.)

A korcsolyasport elterjedése

A Pest-Budai (majd Budapesti) Korcsolyázó Egyesület 1869 decemberében alakul, első tagjait többnyire a főrangú világból toborozva: „A lelkes választmány (tagjai) sorra járták az előkelő családokat, kérlelve a szülőket, hogy leányaikat engedjék korcsolyázni. Törekvésüket siker koronázta! A legelső között mindjárt báró Eötvös József volt az, a ki két leányának erre az engedélyt megadta. Ettől kezdve a fiatal bájos bárókisasszonyok mindennapos vendégei a jégpályának. Ezzel a játsszámát megnyerték! Néhány nap alatt egész sereg szebbnél szebb fiatal hölgy és leánya lepte el a tó jegét s a bájos hölgykoszorú csakhamar nagy társaságot vonzott maga köré. Egymás után léptek be a tagok sorába: az Andrásyok, az Apponyiak, a Batthyányiak, a Czirákyok, az Esterházyok, a Karácsonyok, a Károlyok, a Keglevichok, a Szápáryok, a Zichyek, a főrangú világ köztisztelőiben és szeretetben álló tagjai, a közélet kitűnőségei és a polgári családok hozzátartozói.” (Márkus, 17.)

* Részlet a szerző A MODERN FÉRFI SZÜLETÉSE című készülő könyvéből.

A harmadik téli szezon közepén a korabeli újság cikkírója kijelenti: „*A Budapesti Korcsolyázó Egylet tagjai oly ügyes propagandát tudtak csinálni a sport e tetet-lelket üdítő nemének, hogy ma már az egylet síma jégpályája légyottja a fővárosi közönség azon részének, melyet egyébkor csak a zártkörű táncvigalmakon és nagy hangversenyekben szoktunk együtt látni.*” (*Vasárnapi Ujság*, 1874. január 18.) Az évtized végére előáll az a helyzet, amellyel kapcsolatban az egyesületi évkönyv imígyen fogalmaz: „*A főváros lakossága hamarosan meggyőződött arról, hogy egy ilyen egyesület létezése társadalmi szükség, mert kitűzött célját főleg a téli társasélet istápolása, fejlesztése képezi egy olyan élvezetes, szemet-lelket gyönyörködtető, nemes sport művelése és terjesztése útján, mely egyesíti magában a kellemest a hasznossal: a szórakozást a testedzéssel! [...] Az állandó csarnok, a megnagyobbított jégpálya, a létesített technikai és egyéb kényelmi berendezések nagyban előmozdították a további fejlődést. Kifejezésre jut ez különösen a tagok számában, mely az 1879/80-iki tizenegyedik idényben 2423-ra szaporodott.*” (Márkus, 30.)

A nyolcvanas évek közepén pedig Halifax, a Porzsolt-féle KÉPES SPORT-NAPTÁR anonim szerzője már magabiztosan vetheti papírra: „*Minden testgyakorlat közt nálunk a korcsolyázást tekinthetjük legelterjedtebbnek, melyben a nők mint férfiak egyforma kedvvel vesznek részt. Tekintetbe véve korcsolyázó sportunk ifjúságát, az eddigi eredményekből hatalmas életet jósolhatunk neki. A korcsolyázás, mint mulatságos testedzés, első helyen áll a sportban. Hisz már az első pár tétova lépés után a korcsolyázó nem igen gondol a testedzésre, hanem csak mulatság kedvéért megy a jégre. [...] E sportnak erősítő hatása nemcsak, mint gondolnánk, a láb izmaü illeti, de edzi és ügyesíti az egész testet. [...] A műkorcsolyázásnál már nem az a fő, hogy ki mennyire és mily gyorsan tud tova haladni, hanem hogy a jégen a lehető legtöbb gyakorlatot ki végezi. Szemben a távkorcsolyázással – mint közlekedési móddal – a korcsolyázást művészetnek tekinthetjük. [...] Ezek már nem tisztán erőmutatványok, sem kötött mozgású tornagyakorlatok, hanem a korcsolyázó kedélyhangulatát is kifejező kellemes mozdulatok, melyeknek mérlegelésére nemcsak szakképzettség, de szépérzék is kell. [...] A műkorcsolyázásban a fővárosban és vidéken igen sokan vannak, kik a külföldiekkel is versenyre kelhetnek. Különösen sok a fővárosban a nők közt a jeles korcsolyázó.*” (114–117.)

Halifax nem túloz, amikor azt állítja, hogy „*minden testgyakorlat közt nálunk a korcsolyázást tekinthetjük legelterjedtebbnek*”. A KÉPES SPORT-NAPTÁR tanúbizonysága szerint ugyanis 1886-ban legalább nyolcvan korcsolyázóegylet működik már az országban. „Tornaegetből” ekkortájt hatvan-hetven, az összes többi (általában valamilyen „athletikai clubnak” nevezett) sportközösségből pedig mintegy negyven-ötven van Magyarországon. A ténylegesen korcsolyázók száma azonban magasabb az egyletekbe tömörültekénél, hiszen e sport egyleti tagság híján, sőt egylet megalakítása nélkül is űzhető a városi és falusi befagyott vizeken. Emellett a hetvenes-nyolcvanas évek két nagy gyűjtősportjának, a tornának és – főleg – az atlétikának művelői a szorosan vett tornán és atlétikán kívül egyéb sportokkal is foglalkoznak – köztük a korcsolyázással is (mint ez a budapesti korcsolyapályák alábbi felsorolásából is kiderül). Jellemző, hogy Molnár Lajos 1879-ben megjelentetett ATHLETIKAI GYAKORLATOK című művében a korcsolyázást magától értetődően az atlétika részeként tárgyalja: „*Ez a művészet egyike amaz érdekes mulatságoknak, hol az ember a természeti elemek és erők által eléje tett akadályokkal harcol s azokon győz. A víz, mely első tekintetre arra látszik rendelve lenni, hogy az emberi mozgásokat akadályozza, segítkezett nyújt épen a mozgást nagyobb könnyűséggel végrehajtani. Alig borítja be fagy a mélységet gyöngge kéreggel s már a család felületesen lebeg az ember.*” (Molnár, 180.)

A *Herkules* egyik 1888-as száma további bizonyágát szolgáltatja annak, hogy e sport akkorra már valamennyi társadalmi csoportban elterjedt. Porzsolt Gyula, a cikk szerzője az alábbi tizenhat (!) korcsolyapályáról tud Budapesten:

„1. A »Budapesti korcsolyázó-egylet« városligeti régi korcsolyapályája. E gazdag egyletben már 3000-en felül állanak a tagok, főrangú, gentry, bankár és hivatalnoki elite közönségünk cremjével. Villanyfény, naponként katonazene, livrés inas és korcsolya-kötő sereg, korcsolya-palota, kényelmes buffet, melegedő szalonok, jeles elnök, erélyes választmány és buzgó igazgató, gyönyörű hölgy közönség: ime rövid vonásokban első egyletünk.

2. Ugyanezen egyletnek 20,000 frton felüli költséggel a városligetben berendezett mesterséges jégpályája. Tán nagyobb versenyekre fogjuk használni. Szébb és nagyobb a bécsinél, de a jég képzéssel és csarnok építéssel elkéstiünk.

3. A városligeti tó bérleti jégpályája. Az egyleti pálya tőszomszédságában jó karban, zenekarral. Olcsóbb multság, a kisebb iparos és kereskedő világ kedélyes találkozó helye.

4. A városligeti tó 2-ik olcsóbb bérleti jégpályája a plebs és az apró szentek részére igen alkalmas.

5. Az állatkert jégpályája. Festői környezet, olcsó korcsolyázás, jó jég, közepes publikummal.

6. A Nemzeti torna egyesület jégudvara. Mesterséges kis pálya, leginkább a mágnás ifjúság tanuló helye, ügyes vezetés, teljes kényelemmel, zene nélkül.

7. Az Orczy-kerti bérleti jégpályája. Igen jó karban tartott jég, kezdetleges ruhatár. Olcsó, de regényes helyen tartott korcsolyázás. Kisebb versenyekre igen alkalmas, zene nincs.

8. Botánicus kerti tó. Zárt pálya, mely nagyobb társaságot igényelne.

9. A városligeti »Gólyán« túl fekvő jégtermelő mező. Tükör sima szabad pálya, nagy evolúciókra és privát trainingre alkalmas.

10. Kőbányai korcsolya tó. A helyi sportkedvelők kedvencz és jó karban tartott bérleti pályája.

A Duna jobbpartján:

11. Az I-ső kerületi polgárikör jégpályáján. Legkitünőbb mesterségesen fentartott jég, kényelmes csarnok, szélmentes hely, erélyes igazgató, áldozatkész választmány, kitünő sport szellemű, – intelligens egyöntetű közönség, hó, zene: az igaz jelzői. Mindig első sorba szokta a korcsolya versenyeket rendezni.

12. Ugyanezen kör; téglagyárgödri bérleti jégpályája. Olcsóbb korcsolyázás a budai szegényebb ifjúság részére. Versenyerők képző talaja.

13. A Budai lövészegylet mesterséges jégpályája. Családias jellegű kis pálya, jó jéggel, kitünő buffet, salonok, regényes fekvés, zene és rendes omnibus közlekedés van.

14. Az Ó-budai torna-egylet jégpályája. Igen látogatott víg pálya, zenével, jó verseny anyaggal, néhány év alatt erős egyletté növi ki magát a jégen is, ép úgy erős a tornacsarnokban.

15. Az összekötő vasúti híd mellett fekvő bérleti jégpályája. Hatalmas jégmező, kitartó versenyekhez legjobb trainirozó hely, nehéz közlekedéssel.

16. A soroksári ág nyílt jégvonala. Korcsolya kirándulásaink egyetlen gyönyörű helye, sűrű korcsma állomásokkal.

És végül 17-ik leghatalmasabb és »nemzetközileg« szabad korcsolya pálya fog valószínűleg feltárulni előttünk, ha a mi bájos, széke Dunánk egészen be fog fagygni. Az lesz aztán az élet és a fagyos udvarlás, – a jobb- és balparti szép világ korcsolya-versenye.” (Herkules, 1888. január 15.)

Figyelemre méltó, hogy az első pesti egyesület létrejöttét követően – szemben a korábbi (elő)spportokkal, a lóversennyel, vívással, evezéssel, gimnasztikával és tornával – nem csupán a két legjelentősebb vidéki településen (Kolozsvárott és Pozsonyban), hanem a kisebb városokban is rövid időn belül megalakulnak az új divatnak hódoló közösségek: a hetvenes években mintegy tizenöt-húsz, a nyolcvanas években hatvan-hetven

új korcsolyázóegyesület jön létre országszerte. (Köztük olyan kisebb településeken is, mint Dés, Déva, Ditró, Ipolyság, Jászárokszállás, Körnöcbánya, Kunszentmiklós, Lőcse, Medgyes, Nagykálló, Nagykovács, Orosháza, Sümeg, Torda, Zirc.) Az évkönyvek beszámolóí szerint ezek működésmódja és a helyi társas életben játszott szerepe lényegében azonos a mintaként szolgáló pesti egylettel.

Szegeden például 1873-ban alakul korcsolyázóegylet. Az egyesületi évkönyv szerint „a korcsolyázó-egyesület a város egyik igazán nevezetes társasági tényezőjévé vált s e fontos hivatását az időtől évről-évre, minden más szegedi egyesületet túlhaladva, hasznosabban és kellemesebben igyekezett és igyekszik betölteni. A »jégen« aztán ismerkedési ünnepélyeket tartottak, majd itt beszélték meg az egyesület fejlesztési-ügyeket s főleg a jégpálya használatára mielőbb gyakorlati szabályok hozattak be. A bájos hölgyvilág rendkívüli igyekezetet tanúsított a kezdet nehézségein túlesni, mi a minden délután 2 órától 5 óráig kitartó szorgalommal folytatott gyakorlatok után meglepő gyorsan sikerült is. [...] Az 1875-ik évben már az állandó korcsolya csarnok fölépítését is elhatározta s november folyamán ugyanezen évben föl és építtette egy helybeli vállalkozóval. Ekkor már az egyesület vezetői között két hölgyet is találunk: Enyedy Lukácsné, Zsótér Ilka úrnőt és Hódy Kornélia úrnőt, társasági életünk legtevékenyebb, legélénkebb és legszellemesebb hölgyeit, kik közül az előbbi a választmány első hölgytagjává, az utóbbi pedig az egyesület pénztárnokává választott meg. [...] 1878-ban [...] az egyesületi élet kiváló lendületet nyert az által, hogy alelnökké: Enyedy Lukácsné úrnőt választották meg, majd hogy a tisztikar és választmány felerészben hölgyekből állított meg egybe. [...] Nagy ünnepélyek voltak a jégen, harsozott a zene, ezeken meg ezeken hullámoztak a tópartján a nézők; a korcsolyázóknak a százakra menő serege egy örökké mozgó tarka vegyületben cikázott mint a kaleidoszkóp képe. [...] A világraszóló árvízveszedelem természetesen a város egyetemleges elpusztítása folytán kihatott az egyesület életére is; azonban itt rögtön meg kell jegyeznünk, hogy a város újjáébredésének első társadalmi aktiója a korcsolyázó-egyesület megalakulása volt az 1879-ik évi november hó 9-én.” (Kovács János, 10–16.)

A korábbi embersportok versus korcsolyázás

Ahogy talán az eddig leírtak alapján is érzékelhető, a műkorcsolyázás megszületéséről és elterjedéséről beszámolni jóval egyszerűbb feladat, mint mondjuk a gimnasztika vagy a torna esetében. És valóban: e sport kapcsán a nagy szakállú és szigorú tekintetű férfiak nem folytatnak végeérhetetlen küzdelmeket egymással a fontos pozíciók betöltéséért, nem lobbiznak parlamenti képviselőknél és minisztereknél, nem óhajtanak a nemzet számára hosszú távú oktatási vagy gazdasági programokat kidolgozni. Vajon mivel magyarázható a műkorcsolyázás gyors elterjedése és zavartalanul tűnő sikere a dualista monarchiában? A válaszokat a korcsolyázás és a korábban intézményesült (elő)sportok összehasonlításából kiindulva próbálom kifejtetni.

Természetesen a különbségek ellenére a műkorcsolyázás néhány lényegi sajátosságát illetően megegyezik a korábban elterjedt embersportokkal. A vívásához, evezéshez, gimnasztikához és tornához hasonlóan az új sport tökéletesen illeszkedik a civilizációs/modernizációs folyamat fő trendjébe, hiszen a művelésével járó erőszakot és kockázatot szintén minimálisra igyekszik csökkenteni. Abban is azonos a többi sporttal, hogy képviselői – az „ép testben ép lélek” ideológiája alapján – a gyakorlást és a tanulást elkerülhetetlennek tartják a megfelelő tudás elsajátításához. A *Sport-naptár* szerzője is fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy „e sportnak erősítő hatása nemcsak, mint gondolnánk, a láb izmait illeti, de edzi és ügyesíti az egész testet”. (Ugyanakkor, mint látni fogjuk, a korcsolyázás propagálói kevésbé hangsúlyozzák az ideológiai szempontok fontosságát. E jellegzetesség különösen jól érzékelhető a túlideologizált gimnasztikához és tornához

képest.) Az öt sport további közös vonása, hogy a demokratikus működés föltételeit inkább garantáló, nyitottabb *egyesületi formát*, nem pedig a kirekesztésre hajló, arisztokratikusabb *klubformát* választják működésük keretéül. (Hadas, 2000, 2001a, 2001b, 2002a, 2002b, 2003.)

Van három olyan sajátosság, amelyik a műkorcsolyázást a vívástól és az evezéstől elhatárolja, míg a gimnasztikával és a tornával közös nevezőre hozza. Pontosabban szólva: e sajátosságokat illetően a műkorcsolyázás *radikalizálja* a gimnasztikával elkezdődő, majd a tornászattal kiterbélyesedő civilizációs folyamatot. Mint tudjuk, a vívás során a libido dominandi ősi készítetésein nyugvó (zéró összegű) *harc* (zéró összegű) szimbolikus *küzdelemmé* stilizálódik; a csolnakázásban először nyílik lehetőség arra, hogy az idomított állatok helyett az idomított (azaz edzett) emberek *versengjenek* egymással – önnön verejtékük révén. E két sporthoz képest a gimnasztika és a torna abban jelent újdonságot, hogy ezek nem csupán a harc, hanem a versengés elemeit is igyekeznek kiiktatni repertoárjukból. Nos, e tendenciát radikalizálja a hetvenes években elterjedő műkorcsolyázás, mivel a versengésnek azokat a kivételes formáit is mellőzi, amelyekre a tornászati olykor még lehetőséget biztosít.

E megállapítás kapcsán ajánlatos válaszolni három fölmerülő ellenérvre. Joggal vehető föl ugyanis: a tornászati sem mentes a versenyelemektől, mivel a tornaegyleti tagok (vagy a gyerekek a testgyakorlati foglalkozásokon) gyakran az atlétika keretébe tartozó sportágakat is űznek: ugranak, futnak, dobnak-vetnek, és eredményükkel mások megelőzésére törekednek, azaz versengenek. Másrészt: kétségtelen, hogy a szorosán vett műkorcsolyázásban is megjelenik a verseny. Harmadrészt: köztudomású, hogy a korcsolyázásnak két formája létezik, a mű- és a gyorskorcsolyázás. Márpedig ez utóbbi példászerű versenysport, akárcsak a futás, a kerékpározás vagy az úszás, melyek célja, hogy egy adott távot minél rövidebb idő alatt tegyenek meg. A gyorskorcsolyázás és műkorcsolyázás kettősségéről egyébként az egyesületi évkönyv is beszámol: „*A hatvanas évek végén s a hetvenes évek elején, a technikai szellem térhódításával a korcsolya is újjászületik s magára ölti mostani tökéletes alakját. [...] Íme egyszerre kifejődik a sport, egyfelől a gyorskorcsolyázás, másfelől a műkorcsolyázás, az előbbi a férfias erőnek és kitartásnak egyik próbája és fokmérője, az utóbbi meg a testi ügyességnek és kecsességnek egyik kifejezője és művészte. Majd 1892-ben bekövetkezik a nemzetközi korcsolyaszövetség megalakulása s ott lerakják alapjait az új sport szakszerű művelésének és fejlesztésének. Innen kezdődik a korcsolyázásnak, mint sportnak, a története s ettől kezdve látjuk a főleg szórakozás céljából alakult korcsolyaegyleteket a korcsolyázásnak nem csupán mint testedző mulatságnak, hanem egyúttal mint sportnak a szolgálatában.*” (Márkus, 97.)

Ez mind igaz. Ha azonban az idő múlásának is kellő jelentőséget tulajdonítunk, fenntartható az állítás, hogy a tornászati és a műkorcsolyázás mindinkább a versengés kiiktatása felé halad. Ami ugyanis a hatvanas években még elképzelhető a tornaegyleti kirándulások alkalmával, az egy-két évtizeddel később egyre kevésbé valószínű: a tornászati bevonul az iskolába, ahol túlnyomórészt nevelési, testfejlesztési, közösség-szervezési célokat igyekszik szolgálni (Hadas, 2002b, 2003). A *kikristályosodott* (s így ideáltipikusnak tekinthető) tornászati – akár a német, akár a svéd változatában – egyértelműen versengésellenes. A nyolcvanas évektől a különböző tornaegyletekben művelt sportoknak pedig már édeskeves köze van ahhoz, amit Bakodyék a hatvanas években elképzelték. (Jelzésértékű, hogy a Ferencvárosi Torna Club vagy az Ujpesti Torna Egylet nevének hallatán valószínűleg igen kevesen fognak a tornászatra asszociálni – teljes joggal!)

A gyors- és műkorcsolyázásra vonatkozó ellenérvekre is az idő múlásának figyelembevétele révén válaszolhatunk. A *Budapesti Korcsolyázó Egylet* évkönyve szerint a nemzetközi korcsolyaszövetség 1892-es megalakulását követően „*kezdődik a korcsolyázásnak, mint sportnak, a története*”. Azaz: több mint húsz év telik el az első korcsolyaegyletek megalakulásától (valamint az Eötvös-féle népiskolai törvény meghozatalától) számítva. És gondolatmenetünk szempontjából most éppen ez a lényeg: a hetvenes évek elején egy olyan új sport terjed el Magyarországon, amelyet húsz évig nem versengésként, hanem kizárólag „*szórakozásként*” és „*testedző mulatságként*” művelnek. A kilencvenes években kétségkívül bekövetkező változások (amelyek jelei más sportokban is érzékelhetőek lesznek) pedig nem a műkorcsolyázás szorosan vett gyakorlatából, hanem külső tényezők hatásából fakadnak.

Népsport és esztétikum

Amennyiben tehát e sportokat ideáltipikus állapotukban hasonlítjuk össze (ennek érdekében a *hetvenes-nyolcvanas* évek műkorcsolyázását, a *nyolcvanas* évektől kezdődő iskolai tornászatot és a *kilencvenes* évektől művelendő gyorskorcsolyázást ajánlatos figyelembe venni), pontosan érzékelhetjük, hogy a műkorcsolyázás nélkülözi a versengés elemeit. Azaz: úgy viszonyul a versengéshez, miként annak idején a gimnasztika és a torna viszonyult a harchoz: kiiktatja azt. A gimnasztikában és a tornában ugyanakkor megmarad egy kiskapu a *versengő* késztetettségek kifuttatására, amelyek idővel vagy elfojtódhatnak (emez elfojtás intézményesítésére az iskolai testnevelés-oktatás kínál majd keretet), vagy más versengősportok kiélésében törnek utat maguknak (ez történik akkor, amikor a tornaegyletekbe tömörült felnőttek atletizálni, kerékpározni vagy éppen futballozni kezdenek).

A műkorcsolyázás gyakorlatában e kiskapu eltorlaszolódik. Helyette viszont olyan nagykapu nyílik ki, amely a korábbi (elő)sportokban alig kiélhető tevékenységi körök és beállítódási minták kibontakozása számára nyit teret: azáltal, hogy a műkorcsolyázás lényegét *művészetként* határozzák meg – emlékezzünk csak Halifax föntebb idézett szövegére! –, az új tevékenységet kiemelik az izzadságszagú versenysportok alacsonyabb presztízsű kategóriájából, és egy magasabb rendű szférában helyezik el. Ami az akadémiai vívásban, majd később a dístornázásban még az adott sport művelése szempontjából többé-kevésbé periferikusnak számít, az a korcsolyázásban a tevékenység lényegi eleme lesz. Az *esztétikai-spirituális szférában* a műkorcsolyázó nem önmagában, hanem – miként a színész a színpadon – más szereplők társaságában jelenik meg.

Ez a színházmetafora arra is alkalmas, hogy átvezessen bennünket a gimnasztikát, a tornát és a műkorcsolyázást közös nevezőre hozó második sajátosságához. A korábbi (elő)sportok megkülönböztethető egyének *individuális* jellegű szabadidős tevékenységei. A párbajozót (vagy a vívót), akit saját büszkesége és felelősségtudata készítet arra, hogy fölvegye (vagy odadobja) a kesztyűt, a *társaság* tagjai ismerik. A lóversenyző magánások saját lovukat futtatják, és a saját pénzüket teszik kockára – amúgy pedig ők is közsímet személyiségek. Ugyanez vonatkozik a vadászra is. A vaddal szembekerülve saját életét teszi kockára – persze ezáltal hírnevét is öregbíti. A csolnakázó is saját presztízsét növeli (vagy csökkenti), amikor egy versenyen hajóba száll. És kétségtelen ugyan, hogy az evezésben egyre gyakrabban fordul elő, hogy a résztvevők párosban és csapatban is összemérik tudásukat, ám ők is elkülönült és megkülönböztethető individuummokként ülnek a hajókba.

Ezzel szemben a gimnasztikai és tornaegyletekben, majd az iskolákban névtelenek tömegei vesznek részt a foglalkozásokon. Azáltal pedig, hogy a testgyakorlatot kötele-

zó tárgyként is előírják az elemi iskolákban, s ily módon *népsport*tá, azaz olyan tevékenységgé teszik, amit elvileg bármelyik gyerek (ráadásul bármelyik *néember!*) is művelhet, e sport elveszíti maradék megkülönböztető jellegét is. Szimbolikájában az egyén a nagy egész apró alkotóelemeként, illetve elemeire tagolt, gépszerűen működő lényként van jelen: gondoljunk csak a német torna gúlaalakzatai által sugallt nemzetképre vagy a svéd torna testmasina-metaforájára (Hadas, 2002b)! A tornászatban mindekelőtt éppen a versengés hiánya akadályozza meg, hogy hősök vagy karizmatikus személyiségek emelkedjenek ki a sokaságból. (Legalábbis addig, amíg meg nem születik a műkorcsolyázáshoz hasonlóan átesztetizált és a pontozóbírák segítségével versenyszerűsített versenytornázás.)

A műkorcsolyázás szintén *népsport*, amelyet valamennyi társadalmi osztály tagjai művelnek: lényegében *bárki* ott lehet a jégen. Ám míg a tornászó fiatalok a tornatanító utasításainak engedelmessé válnak (illetve az előtornász által bemutatott gyakorlatokat hajtják végre), azaz *alárendelt hatalmi helyzet*ben vannak, addig a korcsolyázók szabadon cikáznak a jégen, s a közösségben elfogadott közlekedési és etikettszabályok betartásán kívül *nincsenek alárendelve* egy közvetlen felettes akaratnak. A tornászat és a korcsolyázás közötti további eltérés, hogy a testnevelőórákon a *fiúk a lányoktól elkülönítve* végzik a gyakorlatokat. És ha esetleg mégis koedukált foglalkozások volnának (mivel a nemek elkülönítésének nincsenek meg a tér- és időbeli föltételei), a fiúk és a lányok más és más gyakorlatokat végeznek. Ezzel szemben a korcsolyapályán a *férfiak és a nők* nemcsak hogy *együtt* vannak jelen, hanem lényegében *ugyanazt* csinálják! És ez az a pont, amely átvezet a tornászat és a korcsolyázás közötti harmadik közös vonáshoz.

Nők a nyilvánosság fényében

Tudjuk, hogy a tornászatban már a nők is aktívan részt vesznek (Hadas, 2003). A korcsolyázás e tekintetben is a tornászathoz hasonlít. Azt is tudjuk: a gimnasztikát és a tornát férfiak találják föl férfiak számára; a nők csak később kapcsolódnak be e sportok művelésébe, nem kevés gondot okozva ezáltal a férfiaknak. Ezzel szemben a műkorcsolyázásban az első pillanattól kezdve jelen vannak. Míg tehát az egyik esetben a nő járulékos tényező, a másokban lényegi, nélkülözhetetlen tartozék. Mindebből pedig a tornászat és a műkorcsolyázás számos további eltérése is eredeztethető: ez az a sajátosság, amelyben a korcsolyázás a legradikálisabban viszi tovább a gimnasztikában elkezdődő és a tornászatban kiterjedő folyamatot.

A gimnasztikát a korabeli pedagógusok „*a fiatalági öröm köntösébe burkolt munkának*” tekintik. A tornászat képviselői szerint a testet „*uralni, legyőzni*” kell, hogy az ember „*az élet minden körülményei között helyt tudjon állni*”: ezért a kikristályosodott torna „*nem versenyzőket akar képezni, hanem jó magyar embereket akar nevelni [...] nem annyira a sport és szórakozás, mint inkább a munka és a küzdelem számára*”. (Kmettykó, 1928: 103.) Nos, a korcsolyázásban szó sincs az ilyen komoly, felelősségteljes, örömtelen, kötelezően végzendő, átideologizált, jövőben megtérülő szimbolikus profittal kalkuláló, nemzeti küldetésstudattal áthatott munkáról és küzdelemről! Az új divat felszabadultan komolytalan, örömteli, szabadon választott, ideológiamentes, jelenre irányuló, apolitikus szórakozás és társasági időtöltés. Ha tetszik, a tornászat nehézkes férfiaságával szemben könnyedén nőies. A korabeli sportlap lényegre törő megfogalmazása szerint: „*megszokott és találó hasonlat szerint nem is tekintjük a jégtükröt másnak, mint a báli padló helyettesítőjének. A nők élénkitik fel e sportot, és inkább társadalmi, mint testedzési szórakozás nálunk a korcsolyázás*”. (Herkules, 1888. január 31.) Vagy ahogy az egyleti évkönyv írja: „*Sorjába rendezték a különféle ünnepeket, a közkedvelt uzsonnákat és társas-korcsolyázáso-*

kat. Az ünnepség fénypontja Jackson Haynes fellépése volt. A műkorcsolyázás atyamestere két ízben, 1871. évi január hó 6-án és 8-án mutatta be közönségünknek csodálatraméltó művészetét s izléses mutatóványai köztetszésre találtak. Az ő meghívása az akkori választmány sportterzékéről is tanuskodik, mert fellépése nemcsak szórakozásul, hanem egyuttal ösztönzésül szolgált a sport fejlesztésére. A látottakon okulva és tapasztalva, a korcsolyázók körében hamarosan tért hódítottak a különféle tánczok s a jégpálya valóságos tánczteremmé alakult át. Egyik a másikat tanította a keringőre, az indulóra és a francia négyesre. Ezt tánczolták a legnagyobb előszere-ttel.” (Márkus, 19–20.)

Ákár metaforikusan is értelmezhető, hogy a tornasport az idő előrehaladtával fokozatosan bevonul a zárt, fülledt és oxigénhiányos tornatermek falai közé. Ezzel szemben a korcsolyapályák mindvégig jó levegőn, szabad téren, természeti környezetben találhatók. S míg a tornászat inkább a szürke és egyhangú hétköznapokhoz kötődik, addig a korcsolyázás az ünnepnap kivételességének élményét nyújtja: maga a vigalom, a farsangi multság, a vidám társasági kokettéria. Miként az is metaforikusan fogható föl, hogy a sötét, homályos, nem nyilvános (s ezért kukucskálásra csábító) tornacsarnokokkal szemben a korcsolyázás és a hozzá kapcsolódó rendezvények a világosságban, a nyilvánosság fényében, a kíváncsi tekintetek előtt kitarulkozva zajlanak: „*Ma úgy rögtönözve oly gyönyörű ünnepély folyt le ott künn a jégen, mely valóban rikítja páriját. Pontban 4 órakor jelent meg Coburg herceg szeretetreméltó nejével, s míg a népszerű herceg korcsolyázva ve-gyült a közönség közé, addig a hercegnőt kényelmes karosszéken toltá ma kizárólagosan Rohonczy Gida, ki a lovagi szolgálalatot végezte. [...] Alkonyatkor felgyült a hat villamtelep, s átható fényével a liget többi részeit koromfekete sötétségbe borította. Közben-közben csinos, selyemből készült léghajócskákat eregettek a levegőbe, mindannyit az ingyenes közönség zajos éljenzése által kísér-ve. Tulajdonképpen pontja a mai napnak mégis a grand quadrille volt, mely pontban 7 órakor vette kezdetét. [...] A négyest száz pár táncolta, akárcsak Európa termében. A colonne! – vezény-szóra a villamostelepek egyszerre kialudtak. Koromsötét lett a pálya, de csak egy pillanatra, mert egyszerre felgyúltak a zöld, piros, fehérszínű görögtüzek, melyek a liget közepén a kis hídon s az ennek közelében felállított kis albarlangban égtek.*” (Pesti Hirlap, 1883. január 22.)

A korcsolyázásból egy boldogabb kor, de legalábbis egy boldogabb társadalmi állapot fölszabadult szelleme árad. Egy olyan koré és egy olyan társadalmi állapoté, amelyben végre nem kell harcolni a szabadságért, hiszen a szabadság jelen van már – ha más-képp nem, épp az ilyen egyszerű örömök formájában. S ha a jég család felületén sik-ló hölgyek és urak józanabb pillanataikban tudják is, hogy ez az állapot bizonytalan, efemer, délibábszerű (földhözragadttabban: tudják, hogy bármelyik pillanatban hasra eshetnek), a műkorcsolyázás iránti általános nyitottságuk és fogékonyságuk – Szeged-től Székesfehérvárig és Szegszárdtól Szászrégenig – mégis félreérthetetlenül jelzi, hogy a kiegyezés utáni Magyarországon az élmények keresése immár nem csupán az arisz-tokrácia dologtalan osztálya, hanem az egyre jelentősebb társadalmi süllyelő rendelkező polgárság számára is képes lehet életvitel-szervező elvvé válni. A korcsolyázásban nincs semmi görcsös, feszes, erőszakolt, kényszeresen heroikus jelleg. Nincs benne önelnyo-más és elfojtási késztettség. (Egy vulgárpszichoanalitikai értelmezés számára látvá-nyosan fölkínálkozó elem, hogy első egyesületüket, a Nemzeti Torna és Tűzoltó Egyletet a szükségleteiket elfojtó tornászok a tüzet elfojtó tűzoltókkal együtt alakítják.) Ez már a jobb világ, a szebb élet ígézetében létező, örülni is képes emberek közösségi tevékeny-sége, amelyben a kötelességek helyett a szórakozásé a vezető szerep.

A korcsolyázás hedonisztikusan megemelkedett, látványos, színházszerű tevékeny-ség; nem a jövőre, hanem a jelenre irányuló sport. Nem a késleltettség kondicio-náltság rabságában (pozitív megfogalmazásban: a jövő büvöletében) létezőké, hanem

azoké, akik a jelenben szeretnék szükségleteiket kielégíteni. Vagy egy kicsit óvatosabban fogalmazva: a korcsolyázás elsősorban azoknak a modern embereknek a sportja, akik – annak ellenére, hogy életüket túlnyomórészt a jövő felé fordulva töltik – olykor már nem tagadják meg maguktól a jelen gyönyöreit sem. És a korcsolyázás az a sport is, amelynek gyakorlati művelése során visszavonhatatlanul intézményesülnek és nyilvánossá válnak a nőhöz, a nőiességhez kapcsolódó korabeli képzetek.

Ebből fakadóan a nők – persze a társadalmi súlyukból adódó korlátok között – szerepet kapnak az egyetek vezetésében is. A szegedi egyletben egy „úrhölgy” az egyület alelnöki rangig is eljut. A *Budapesti Korcsolyázó Együletben* ez a súly némileg kisebb: „Az egylet élén a pártfogó, az elnök és alelnök állottak. Ezeket a közgyűlés választotta és pedig a pártfogót három évre, az elnököt és alelnököt egy évre. A választmány összesen 20 tagból állott. [...] A választmány mellett eleintén még egy hat tagból álló hölgy-választmány működött. Ennek a feladatát az ünnepek, az uzsonnák és társas összejövetelek rendezése képezte.” (Márkus, 82.)

A nőnevelő tornászat a női egészséget kívánja fenntartani, a női testet szeretné „valóban szép alkatúvá tenni”. A „gyengébb nem” tornászatáért felelős komoly férfiak a testi és természeti mivoltában meghatározott nőt egy átmoralizált és átészttézált ciklikus kozmológiába, egy kvázi isteni eredetű világrendbe illesztik, „összetartott, kikerekített, önmagába visszatérő vagyis *rhythmosos*” mozgások végzésére idomítják, mégpedig végső soron egy hosszú távú cél, az „ét s tejszervek” s különösen a „méh-gyümölcs” „nagyobb fejlődését” elősegítendő (Hadas, 2003). Nos, mindama tevékenység, amely a nőnevelő tornászat során még a jövőbe projektálva, erősen átbiztosított, átideologizált és átmoralizált formában, ám a tényleges praxist illetően a kíváncsi férfitekintetek elől rejtve végeztetik, a műkorcsolyázás napi gyakorlatában már megszabadul az ideológiai sallangoktól, és a hétköznapi esztétikai jelenségévé egyszerűsödve jelenik meg. A korcsolyázás során nem az a lényeg, hogy milyen lesz a nő, akinek méhében majdan a mag megfog, s a gyümölcs növekedésnek indul; nem az számít, hogyan borul virágba majdan a magyar hon, hanem az, hogy kire is veti pillantását a piros kalapos hölgy, aki éppen most, ebben a pillanatban kecsesen siklik a jég csillogó felületén.

A piros kalapos hölgy – a férfivagyak tükréként – már nem csupán csábítani és táncolni kíván a jégvilági társaságban, hanem önmagát megmutatni: az őt szemlélő kívüli- és bévüllállók voyeurizmusának kielégítésére is vágyik. Azaz: nemcsak élményt akar szerezni magának, hanem látvánnyá is szeretne válni. Erre minden föltétel adott, hiszen a jégpálya társas színpada az a nyilvános városi tér, ahol a nők és a férfiak immár együtt és egyidejűleg élhetik át az alanyiség és tárgyiség bizsergető létélményét. Azt az állapotot, amelyet tiszta, határeseti formájában a Bécsből érkező Frey Lipóték jégrevü-bemutatója példáz: „Négy óra előtt egész sereg mindenmemű és rangú kocsi hajtott ki a ligetbe, s a kiszállított közönség csakhamar elfoglalta a csarnok minden részét, s a szabadon hagyott jégpályát várva nem annyira a már jól ismert Frey mutatványait, mint inkább annak feleségét, kinek művészi korcsolyázásáról szentanúk és a lapok útján már oly sok szépet hallott. A mutatvány négy részre volt osztva, kétszer lépett fel Frey egyedül és kétszer feleségével. A zene kezdetével, kevéssel négy óra után Frey Lipót repült ki egy colossalis erejű írvvel, utána csinálta a legnagyobb biztossággal műgyakorlatait. Köztük a négylépésű walczert, az ötszörös előre befelé kezdett Spiarelét, a hatlépésű walczert, a holdat befelé. Rövid szünet után a zene táncdarabot játszott s a közönség rokonszenves tüntetése közt jelent meg a Frey pár. [...] A legszebb látványok egyike volt e két műkorcsolyázónak mutatványa, azt, a mit a tánczról szépet és művészt elmondunk, itt a jégen teljes valójában mind kivívve láttuk, a legszigorúbb kritika sem talál tánczokban

semmi kivetni valót, a sima salon parkettje nem méltóbb a tánczhoz, mint a jég, tánczokban a legszabatosabb összetanulás mellett a kellem és elegáns izlésre valló művészi figurákat láthatunk.” (Herkules, 1888. február 15.)

A Frey házaspár a publikum vágyainak olykor levegőbe emelkedő, olykor két lábon sikló inkorporációja; mindenki hozzájuk hasonló tökélyel szeretné táncolni a „hatlépésű walczer”, a „holdat” vagy a „spiarelét”. S hogy ez a vágy hamarosan cselekedeteket szervező erővé is képes válni, annak bizonyítéka az évkönyv alábbi részlete: „*az 1894/95-iki idénytől kezdődőleg rohamos lépésekben halad előre a sport; megkezdik a rendszeres traininget s annak vezetésére Frey Lipótot, a neves osztrák mestert szerződtetik*”. (Márkus, 101.) E kontraktus megkötése pedig egyúttal ama globalizációs folyamat jelzéseként is fölfogható, mely a XIX. század utolsó évtizedében ellenállhatatlanul tör át a nemzetállamok határain, s melynek részeként megszületik az olimpiai mozgalom, sorban alakulnak a nemzetközi sportszövetségek. Ekkortól már évente tartanak nemzetközi versenyeket. A magyarok – Budapesten kívül – főleg Bécsben versenyeznek, de indulnak Prágában, Davosban, Berlinben, a Csorba-tónál, Szentpéterváron és Stockholmban is.

„*A nemzetközi korcsolyaszövetség s hatása alatt az 1893/94-iki idényben [...] a választmány kiküldi kebeléből a sportbizottságot. A bizottság megalakítása nagyban átformálta az egylet működését. Most már nemcsak a tagok szórakoztatásában merül ki kitűzött célja, hanem ott látjuk a komoly sport szolgálatában. Kezdeményezőként lép fel ezen a téren s átvéve hazánkban a vezetést, rövid idő alatt megteremtí a magyar korcsolyasportot, és azt olyan színvonalra emeli, melyet ma európaszerte elismernek. [...] Az 1894/95-iki idénytől kezdődőleg rohamos lépésekben halad előre a sport. [...] Január hó 26-án, a huszonöt éves jubiláris ünnepek keretében, az egylet rendezésében folynak le Európa bajnoki versenyei s az általa első ízben kiírt nemzetközi gyorskorcsolyázó és páros versenyek. [...] A bíráló bizottság a bécsi Hüggellel és a müncheni Fuchssal szemben Földváry Tibornak ítélte oda Európa az évi műkorcsolyázó bajnoki címét. A legszebb kitüntetés a mi egy versenyőt érhet!*” (Márkus, 101–103.)

A hetvenes-nyolcvanas évek korcsolyadivatja annak a folyamatnak az indikátora, amelynek során a modern kor intézményei újabb és újabb területeket, tevékenységformákat, társadalmi csoportokat és beállítódásmódokat kebeleznek be, majd alakítanak át. Jelen esetben a korábban elsősorban a nőkhöz kötődő, általuk hordozott és kifejezett beállítódásformák bekebelezése történik. E folyamathoz természetesen idő kell, hiszen a folyamat részévé váló társadalmi csoportok diszpozícióinak átformálása nem megy egyik napról a másikra.

A modernitás (azaz a kapitalizmus) nem csupán oly módon épül ki, hogy megteremtí, szabványosítja és generalizálja a piaci viszonyokat, hanem azáltal is, hogy az egyes létszférákba beépíti azokat a strukturáló elemeket, amelyek a modern társadalom működéséhez nélkülözhetetlenek. Ennek során az embereket saját, szűkebb életvilágukban diszpozicionálisan is alkalmassá teszi arra, hogy bekapcsolódjanak a kapitalista világ rendszerébe (illetve a kapitalista világrendszerbe). Azaz: a rendszer működésének logikája rátelepszik a részszférákra is; annak tagjait – így, az idő elérkezével, a nőket is – fokozatosan átalakítja. (Habermasszal szólva: *a rendszer behatol az életvilágba.*) Ezáltal természetesen a rendszer is megváltozik, hiszen korábban nem létező elemeket kell integrálnia.

A korcsolyázás elterjedése a hetvenes években egy olyan folyamat megbízható indikátora, amelynek során a magánszféra (és fő lakója, a nő) egyre nagyobb része válik publikussá, és *ezáltal* bekerül a modernitás expanziós mozgásának erőterébe. A „*villamtelepek*” fényében csillogó jégpálya a (fő)úri salonok „*báli padlójának*” popularizálódott

utóda, amelyet előbb a polgárság, majd a „plebs” tagjai is birtokba vehetnek. Ami korábban szűkebb körben, a kastélyok áthatolhatatlan falai között zajlott, fokozatosan kikerül a nyilvánosság polgáriarsuló tereibe, ahol – az *általános teatralizáció* részeként – a kívülállók kíváncsi tekintetének is tárgya lesz. A rendies minták alapján létrehozott közösségekbe fokozatosan behatolnak a piac szervezőelvei: belépődíjakat szednek, a befolyt összegből beruházásokat végeznek, építkeznek, terjeszkednek, mindig nagyobb, többet akarnak. Más szóval: a korcsolyázóegyletek *vállalkozásokként* kezdenek működni.

Láthatjuk tehát, hogy a privát szféra nyilvánossá válása együtt jár az esztétikum piacosodásának folyamatával. Tudjuk: a műkorcsolyázás a pontozóbírák közbeiktatása révén válik versenysporttá. Nem nehéz fölfedeznünk a párhuzamot a pontozóbíró és az egyéb szférák egyre nagyobb tekintélyre szert tevő ítései között. És hogy ez a szaktekintély az egyes önállósuló társadalmi mezőkben az értékelő-osztályozó szakembereknek mekkora ön- és felelősségtudatot képes biztosítani, azt jól példázza az alábbi, Gyulai Pállal kapcsolatos anekdota: „Az ötvenes években került föl Gyulai a »vadregényes fenyvesek honából« Budapestre. [...] Éles kritikáival egyszerre figyelmet kellett, többek közt Tompának és Erdélyinek is neki vágott s lekorpázta őket álnév alatt kiadott roszt verseikért. Állandó veszőparipája azonban Tóth Kálmán volt, kin minden kínálkozó alkalommal ütött egyet. Tóth végre megunt a dolgot, és barátai biztatására rá akarván ijeszteni Gyulaira, párbajra hívatta. Mindnyájan előre nevettek, miként fog Gyulai meghátrálni és »pater, peccavi«-t mondani nagy szánom-bánommal, azonban elszámíták magukat, mert a »kicsi bors« bebizonyítja, hogy azért mégis erős. A párbaj megtörtént pisztolylyal. A véletlen, mert Tóthnak nem volt szándékában az, hogy kárt tegyen a mérges kis »nyilas«-ban (ez volt Gyulai jele), azt akarta, hogy Tóth golyója Gyulai ballábába furódjék, Gyulai fájdalmasan eljajdult s fölkapta meglőtt lábát s a másikon ugrálva, kiáltá Tóth Kálmánnak: – Jól lősz, jól lősz, de azért mégis roszt verseket írsz.” (Kacziány, 163–164.)

Az esztétikum piacosodása persze nem függetleníthető a modernitás kívülről érkező expanziójától, mely a versengés elemeit mintegy rákényszeríti az egyre inkább piaci logika alapján működő szférákra – így a sport világára s benne a sportegyesületekre is, amelyek ezáltal egyre kevésbé maradhatnak egyszerű baráti és társasági közösségek. A sportok esetében a különböző nemzetközi szövetségek és grémiumok közvetítésével lendülnek működésbe azok az új erők, amelyeknek hatására olimpiákat, világbajnokságokat – és ezek sorában természetesen sztenderdizált gyors- és műkorcsolyázó versenyeket is – rendeznek. A globális erők a nőket is beszipantják, egyúttal megteremtve annak a föltételét is, hogy a „gyengébb nem” képviselői fokozatosan a világrendszer cselekvő alanyává válhassanak.

Irodalom

Hadas Miklós (2000): A PÁRBAJ ÉS A VÍVÁS. *Café Babel*, 2000/3.

Hadas Miklós (2001a): KIS TRAKTÁTUS LOVAKRUL ÉS EMBEREKRÜL. *Holmi*, 2001. május.

Hadas Miklós (2001b): LOVAK A CSOLNAKBAN. *Replika*, 43/44. 2001. június.

Hadas Miklós (2002a): A GIMNASZTIKA, AVAGY „A FIATALSÁGI ÖRÖM KÖNTÖSÉBE ÖLTÖZTETETT MUNKA”. *Korall*, 7/8. 2002. március.

- Hadas Miklós (2002b): A TORNÁSZAT AVAGY A TESTHASZNÁLAT ÁLLAMOSÍTÁSA. *Szociológiai Szemle*, 2002/3.
- Hadas Miklós (2003): A NŐNEVELŐ TORNÁSZAT. *Iskolakultúra*, 2003/1.
- Kacziány Géza (1889): HIRES MAGYAR PÁRBAJOK. Kohn fivérek kiadása.
- Kovács János (1891): A SZEGEDI KORCSOLYÁZÓ-EGYESÜLET ÉVKÖNYVE. Szeged, Endrényi Lajos nyomása.
- Márkus Jenő dr. (1909): A BUDAPESTI KORCSOLYÁZÓ-EGYLET NEGYVENÉVES TÖRTÉNETE (1869–1909). A BKE kiadása.
- Molnár Lajos (1879): ATHLETIKAI GYAKORLATOK. GR. ESTERHÁZY MIKSA (VIATOR) CZIKKEIVEL BŐVITVE. A szerző tulajdona.
- Porzsolt Jenő és Kálmán (1886): KÉPES SPORT-NAPTÁR AZ 1886-IK ÉVRE. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvény-társaság.

LAPOK A „MINDENES KÖNYV”-BŐL. TOLNAY KÁROLY LEVELEZÉSÉBŐL ÉS NAPLÓFELJEGYZÉSEIBŐL (II)

Közreadja Lenkei Júlia

Németh László

Ahogy televíziós interjújában elmesélte, Tolnay évtizedeken át folyamatosan figyelemmel kísérte a magyarországi kulturális élet eseményeit. „*A könyveken keresztül, a folyóiratokon keresztül igyekeztem fenntartani a kapcsolatot a nyelvvel, amely különben még eleven volt bennem*” – mondotta. A hagyaték őrzi nem egy folyóirat-előfizetés vagy könyvmegrendelés eredeti dokumentumát, számlákat, szállítóleveleket, egyebek közt például a *Válasz* párizsi előfizetésének visszaigazolási papírját is. A magyar nyelv fenntartásának médiuma volt a levelezés is, Magyarországról ebben az időszakban elsősorban Ferenczy Noémivel, Fülep Lajossal és Kerényi Károllyal. Kerényivel nemcsak intenzív szellemi együttműködés jött létre, nagy szakmai beszélgetésekkel és levélváltásokkal, több közös utazással egyebek közt, de az örökké aktív Kerényi konferenciaszervezői és szerkesztői minőségében is állandóan nógatja Tolnayt. Fülep, akivel, túlnóvnén mesterén, most már gyakran nem ért egyet, akinek indulatai többször feldolgozhatatlanok számára, de akinek véleményére haláláig kíváncsi, egyebek közt közreműködött Tolnay két világháború közti harmadik magyarországi publikációjának menedzselésében (amelyet aztán a hetvenes évekig nem követett újabb). A pécsi Pannónia Könyvtár keretében megjelent LA PEINTURE HONGROISE CONTEMPORAINE című belgiumi előadásról van szó. A levelezésből kiolvasható, milyen sok energiát fektetett Fülep a dologba, azt mégsem bírta szegény megakadályozni, hogy utolsó pillanatban két képet össze ne cseréljenek. A cikk magyar változatban való megjelentetését a *Magyar Művészet* folyóirat tervezte, ez azonban nem jött létre, s hogy azóta-e vagy egy későbbi fordítás eredményeképpen, nem tudható, kinek a munkájából, esetleg maga az eredeti fogalmazvány tiszt-